

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

تحلیلی بر شرایط اقتصاد ایران با نگاه به نتایج گزارش ریسک‌های جهانی (۲۰۲۲)

تیر ۱۴۰۱

شناسنامه گزارش

مركز پژوهش های اتاق ایران

عنوان:

تحلیلی بر شرایط اقتصاد ایران با نگاه به نتایج گزارش
ریسک های جهانی (۲۰۲۲)

مدیریت پژوهش های اقتصادی

مجری: دکتر پگاه پاشا

ناظران علمی: دکتر محمد قاسمی، منیره امیرخانلو، شیما حاجی نوروزی

تاریخ انتشار: تیر ۱۴۰۱

واژه های کلیدی: ریسک های جهانی، ایران، بحران اشتغال، رکود اقتصادی، بحران منابع طبیعی، فروپاشی اکوسیستم، سرخوردگی جوانان، تورم، ساختار تجارت خارجی

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

این مطالعه بر مبنای گزارش "ریسک‌های جهانی سال ۲۰۲۲" که توسط مجمع جهانی اقتصاد منتشر شده، تهیه و تدوین شده است. لازم به ذکر است که زمان انتشار گزارش مجمع، قبل از بحران اوکراین و اجرای سیاست اقتصادی حذف ارز ۴۲۰۰ بوده و در حال حاضر ممکن است ریسک‌های دیگری هم وجود داشته باشد که در این گزارش به آن پرداخته نشده است.

فهرست مطالب

۵	چکیده
۷	مقدمه
۸	خلاصه‌ای از گزارش ریسک‌های جهانی (۲۰۲۲)
۱۰	بررسی ریسک‌های شناسایی شده برای اقتصاد ایران
۲۶	سایر ملاحظات
۳۰	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۳۳	منابع
۳۵	پیوست ۱

چکیده

گزارش سال ۲۰۲۲ ریسک‌های جهانی، با نگاهی به مخاطرات جهان در سال پیش رو و نیز شناسایی پنج ریسک اصلی و مهم برای کشورهای مختلف، توسط مجمع جهانی اقتصاد منتشر شده است. بر اساس نتایج این گزارش، نگرانی‌های عمده در سطح جهانی عبارتند از: مسائل اجتماعی و محیطی، کاهش همکاری در حل چالش‌های جهانی ناشی از بهبود اقتصادی متفاوت، تشدید نابرابری‌ها در اثر تغییرات نامنظم آب و هوایی، افزایش تهدیدات سایبری در اثر افزایش وابستگی دیجیتالی، تشدید ناامنی جهانی در اثر موانع وضع شده بر روی جا به جایی افراد بین مرزها، مشکلات در استفاده از فرصت‌های فضایی و تاثیرات همه‌گیری بر تاب‌آوری کشورها.

انتشار و همه‌گیری کووید ۱۹ و بعد از آن سرعت و میزان واکنش‌های کشورهای مختلف روندهای یکسانی را طی نکرده است و کشورهای در حال توسعه به نسبت اقتصادهای توسعه یافته آسیب بیشتری از وضع پیش آمده متحمل شدند؛ بطوریکه چشم انداز رشد در این کشورها به استثنای چین، به نسبت برآوردهای پیش از پاندمی به میزان قابل توجهی کاهش نشان می‌دهد. این مساله جهان را با شکاف درآمدی بیشتری رو به رو خواهد کرد و همکاری‌های بین‌المللی را برای کاهش مشکلات در سطح جهانی کاهش خواهد داد. همه‌گیری، اثرات متفاوتی بر تاب‌آوری کشورها به جا گذاشته است، تغییرات ساختار تولید و وابستگی بیشتر به فن‌آوری‌های دیجیتال، خطر حملات سایبری را به همراه آورده و تشدید فاصله میان کشورها، ریسکی برای تقویت انسجام و همدلی در سطح جهانی است. وضع موانع بیشتر بر سر راه جا به جایی نیروی انسانی در بین مرزها، امید به آینده‌ای باثبات را در سطح اقتصادهای نوظهور کاهش می‌دهد و با تشدید آسیب‌های اجتماعی و افت سلامت روان همراه خواهد شد. در این میان تغییرات نامنظم آب و هوایی و شکست اقدامات اقلیمی نیز تهدید مهم دیگری برای جهان به شمار می‌رود.

بر اساس نتایج این گزارش، پنج ریسک اصلی شناسایی شده برای اقتصاد ایران شامل بحران اشتغال و معیشت، سرخوردگی گسترده جوانان، رکود اقتصادی طولانی‌مدت، بحران منابع طبیعی، از دست دادن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم می‌باشند. بررسی روندهای آماری ایران با هدف سنجش صحت و اعتبار ریسک‌های شناسایی شده، نشان از تایید نگرانی‌های فوق دارد. بر اساس آمارهای موجود هر چند که نرخ بیکاری، از سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است، اما به نظر نمی‌رسد این کاهش از محل افزایش مشاغل تمام وقت نتیجه شده باشد. زیرا سهم شاغلان با ۴۹ ساعت کار در هفته به کمترین مقدار خود در دهه ۱۳۹۰ رسیده و روند آن از سال ۱۳۹۶ نیز کاهشی بوده است. در سال ۱۳۹۹ سهم اشتغال غیر رسمی از شاغلان ۱۵ ساله و بیشتر، ۵۸ درصد می‌باشد که رقم قابل توجهی است. آمارهای فوق نشان می‌دهد اتکای محض به متغیر نرخ بیکاری برای تحلیل وضعیت اشتغال کافی نمی‌باشد. بسیاری از مشاغل خصوصا در بخش

خدماتی، امنیت شغلی مناسبی ندارند و آسیب‌پذیری بالایی نسبت به بحران‌های بخشی و ملی از جمله پاندمی‌ها یا محدود شدن دسترسی به اینترنت دارند. تجربه ریزش مشاغل خصوصا در بخش خدمات بعد از همه‌گیری کووید ۱۹ از همین دست موارد می‌باشد.

در زمینه بررسی معیشت، ارقام شاخص فلاکت نشان می‌دهد از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ رقم این شاخص بیش از دو برابر شده است که به نوعی ناشی از رکود تورمی حاکم بوده است و ترکیب بیکاری و تورم بالا معیشت جامعه را با بحران جدی مواجه می‌کند. متوسط درآمد خانوار شهری به متوسط قیمت یک متر مربع زیربنای مسکونی در نقاط شهری نیز در سال ۱۳۹۸ کمترین رقم را در دهه ۱۳۹۰ داشته است و نسبت هزینه خالص مسکن به کل هزینه‌های خانوار شهری در فاصله ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹، ۱،۳ برابر شده است. افزایش هزینه‌های مسکن، توانایی خانوارها را برای انجام سایر مخارج ضروری زندگی کاهش می‌دهد و تامین معیشت را دشوارتر می‌کند. در دهک‌های اول تا پنجم روستایی و اول تا سوم شهری متوسط درآمد خانوار از هزینه‌های آن کمتر است. این مساله ضمن آنکه نابرابری در توزیع درآمد را در سطح جامعه نشان می‌دهد، دشواری تامین معیشت و پرداخت هزینه‌ها را برای درصد قابل توجهی از جمعیت گوشزد می‌کند. مصرف سرانه گوشت دام از ۱۳ کیلوگرم در سال ۱۳۹۰ به ۶ کیلوگرم در سال ۱۴۰۰ رسیده که یعنی در سال ۱۴۰۰ کمتر از نصف میزان سال ۱۳۹۰ شده است و مصرف سرانه برنج در همین بازه زمانی از ۴۴ کیلوگرم به ۳۵ کیلوگرم کاهش داشته است و به عبارت دیگر در سال ۱۴۰۰، مصرف سرانه برنج ۰،۸ سال ۱۳۹۰ بوده است. کالاهای خوراکی که ارتباط مستقیم با معیشت افراد دارند از افزایش قیمت بسیار شدیدتری در فاصله سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۴۰۰ برخوردار بوده‌اند. نرخ طلاق به ازدواج در دهه ۱۳۹۰ بیش از دو برابر شده است و همواره روندی افزایشی طی کرده است. سهم هزینه‌های فرهنگی به هزینه کل در سبد مصرفی خانوارهای شهری در سال ۱۳۹۸، ۰،۷ و سهم هزینه‌های تفریح و سرگرمی ۰،۷۶ شده است که هر دو کاهش نشان می‌دهد. در سال ۱۳۹۹ به نسبت سال نخست برنامه ششم توسعه مجموعاً ۳۶۹۱۷۴ کیلوگرم مواد مخدر و روان‌گردان بیشتر کشف شده است. مجموعه موارد فوق نابه‌سامان شدن متغیرهای مرتبط با سلامت روانی جامعه را نشان می‌دهد. روند متغیرهای مرتبط با توزیع درآمد نیز، بهبود پایداری نشان نمی‌دهد و در مواردی که ضریب جینی کاهش یافته است تنها به یک یا نهایتاً دو سال محدود شده و بعد مجدداً افزایش یافته است. این مساله می‌تواند یکی از دلایل ایجاد سرخوردگی در قشر زیادی از جمعیت خصوصا جوانان باشد. رشد اقتصادی (با و بدون نفت) در سال‌های دهه ۱۳۹۰ متاثر از وابستگی ساختار تولید اقتصاد ایران به ارز و نیز همه‌گیری کووید ۱۹ و تحریم تغییر کرده است. در فاصله سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ که ارزش پول ملی در اقتصاد ثبات نسبی داشته، بیماری کرونا آغاز نشده و کشور همچنان از تبعات ثبات ناشی از توافقات بین‌المللی بهره‌مند بوده است، رشد اقتصادی از وضعیت نامناسب ناشی از شوک ارزی سال‌های ابتدایی دهه ۱۳۹۰ خارج شده و مثبت می‌شود؛ به طوریکه رقم ۱۳،۹ درصد را نیز

در سال ۱۳۹۵ تجربه می‌کند (رشد اقتصادی بدون نفت تا ۹,۳ درصد بالا می‌رود). پس از آن و همزمان با افزایش نزدیک به ۱۰ برابری نرخ ارز، خروج آمریکا از توافق‌نامه برجام و همه‌گیری کووید ۱۹ مجدداً تولید کاهش می‌یابد و پس از دو دوره نرخ رشد منفی، مجدداً مسیر بهبود از سال ۱۳۹۹ آغاز می‌شود. مجموعه این موارد آسیب‌پذیری ساختار تولید در اقتصاد ایران را نسبت به ارزش پول و موقعیت بین‌المللی کشور نشان می‌دهد. همچنین در بخش شاخص محیط کسب و کار، که نشان دهنده سهولت و مناسب بودن شرایط هر کشور برای انجام فعالیت‌های اقتصادی و تجاری است، وضعیت سال ۱۴۰۰ بدتر از سال ۱۳۹۶ بوده و در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸، حتی به بیش از رقم ۶ رسیده است.

آمارهای بخش آب، تغییر اقلیم، هوا، خاک و پسماند نگرانی‌های بحران منابع طبیعی در ایران را تایید می‌کنند و محورها، مولفه‌ها و شاخص‌های عملکرد محیط زیست در حوزه تنوع زیستی نیز بر ریسک فروپاشی اکوسیستم و از دست دادن تنوع زیستی صحنه می‌گذارند.

بنابراین از مجموع بررسی آماری صورت گرفته این گونه نتیجه‌گیری می‌شود که ریسک‌های شناسایی شده برای اقتصاد ایران معتبر بوده و اتخاذ سیاست‌های صحیح برای کاهش اثرات آن‌ها بر اقتصاد ضروری است. همچنین دو نگرانی دیگری که در گزارش مجمع جهانی اقتصاد به آن‌ها اشاره نشده است اما طبق روندهای موجود مطرح می‌باشند، افزایش بی‌رویه سطح عمومی قیمت‌ها و افت رابطه مبادله می‌باشند.

۱. مقدمه

ریسک کشوری، ابزاری مرتبط برای تجزیه و تحلیل و درک عملکرد اقتصادی و روابط بین کشورهای مختلف در زمینه‌های واقعی اقتصادی و سیاسی بین‌المللی است (بوناتی و همکاران^۱، ۲۰۲۱). ریسک‌های کشوری بالا آن دسته از مخاطراتی هستند که ثبات کشور را تهدید می‌کنند، منجر به خروج سرمایه می‌شوند و سرمایه‌گذاران خارجی را برای ورود سرمایه به کشور بی‌انگیزه می‌کنند، رکود، تورم یا ترکیبی از هر دو مورد ایجاد می‌کنند، رفاه اجتماعی را کاهش می‌دهند و با تبعات اجتماعی، روانی، فرهنگی برای جامعه همراه می‌شوند.

بر اساس نتایج گزارش ریسک‌های جهانی (۲۰۲۲) پنج ریسک اصلی شناسایی شده برای اقتصاد ایران عبارتند از: بحران اشتغال و معیشت؛ سرخوردگی گسترده جوانان؛ رکود اقتصادی طولانی‌مدت؛ بحران منابع طبیعی و از دست دادن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم. در گزارش پیش رو اعتبار ریسک‌های فوق بر اساس تحلیل روندهای آماری مورد بررسی و تایید قرار گرفت. همچنین تورم بالا و افت ارزش وزنی و

ریالی / دلاری صادرات و واردات و شاخص مبادله به عنوان دیگر نگرانی‌های موجود بررسی و تحلیل شده است.

۲. خلاصه‌ای از گزارش ریسک‌های جهانی (۲۰۲۲)

۲-۱. روش‌شناسی

در این گزارش بینش‌های جدید و گسترده‌ای از نزدیک به ۱۰۰۰ کارشناس و رهبر جهانی که به نظرسنجی مجمع جهانی اقتصاد پاسخ دادند، جمع‌آوری شده و مجموعاً ۳۷ ریسک جهانی شناسایی گردیده است.

۲-۲. نگرانی‌های اصلی شناسایی شده برای جهان

با آغاز سال ۲۰۲۲، کووید-۱۹ و پیامدهای اقتصادی و اجتماعی آن همچنان تهدیدی حیاتی برای جهان محسوب می‌شود. نابرابری در توزیع واکسن و بهبود اقتصادی نابرابر ناشی از آن، خطر تشدید شکست‌های اجتماعی و تنش‌های ژئوپلیتیکی را به همراه دارد. در ۵۲ کشور که فقیرترین کشورهای جهان هستند- محل زندگی ۲۰٪ از مردم جهان - تنها ۶٪ از جمعیت در زمان نگارش این گزارش واکسینه شده‌اند. برآورد رشد تولید ناخالص داخلی مورد انتظار اقتصادهای در حال توسعه (به استثنای چین) تا سال ۲۰۲۴، ۵٫۵ درصد کمتر از رقمی است که پیش از همه‌گیری کرونا برای این کشورها پیش‌بینی شده است. در حالی که برآورد رشد برای اقتصادهای پیشرفته ۰٫۹ درصد از آنچه قبل از همه‌گیری برای این کشورها مورد انتظار بوده، پیشی گرفته است. این مساله شکاف درآمدی را در سطح جهان افزایش می‌دهد.

گزارش ریسک‌های جهانی ۲۰۲۲ نتایج آخرین نظرسنجی درک ریسک‌های جهانی^۱ (GRPS) را ارائه می‌کند و به دنبال آن، ریسک‌های کلیدی ناشی از تنش‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و فناوری کنونی را تحلیل می‌کند. این گزارش با تاملاتی در مورد افزایش تاب‌آوری، با اقتباس از درس‌های دو سال آخر همه‌گیری کووید ۱۹ به پایان می‌رسد.

مهم‌ترین یافته‌های این گزارش در محورهای زیر خلاصه شده است:

- نگرانی‌های اجتماعی و محیطی: خطرات اجتماعی - در قالب «فرسایش انسجام اجتماعی»، «بحران معیشتی» و «تخریب سلامت روان» و خطرات زیست محیطی شامل «شکست اقدامات اقلیمی»، «تغییرات شدید آب و هوایی» و «از دست دادن تنوع زیستی» از جمله خطرات با رتبه‌های بالا شناخته شده است.

- کاهش همکاری در حل چالش‌های جهانی ناشی از بهبود اقتصادی متفاوت: در برخی کشورها، عرضه

سریع واکسن، تحولات موفق دیجیتالی و فرصت‌های رشد جدید می‌تواند به معنای بازگشت به روندهای پیش از همه‌گیری در کوتاه‌مدت و امکان چشم‌انداز انعطاف‌پذیرتر در افق طولانی‌تر باشد. با این حال در بسیاری از کشورهای دیگر این روندها اتفاق نمی‌افتد و در نتیجه این واگرایی‌ها همکاری بین‌المللی مورد نیاز برای رسیدگی به مشکلات جهانی را با وضع پیچیده‌ای رو به رو می‌کند. فشارهای داخلی کوتاه‌مدت تمرکز دولت‌ها بر اولویت‌های بلندمدت را دشوارتر می‌کند و سرمایه سیاسی تخصیص یافته به نگرانی‌های جهانی را محدود می‌کند.

- تشدید نابرابری‌ها در اثر تغییرات نامنظم آب و هوایی: تاثیرات تغییرات اقلیمی در حال حاضر به سرعت در قالب خشکسالی، آتش‌سوزی، سیل، کمبود منابع و از بین رفتن گونه‌ها و دیگر موارد ظاهر شده است. پاسخ دهندگان به GRPS «شکست اقدامات اقلیمی» را به عنوان تهدید بلندمدت شماره یک برای جهان و خطری که بالقوه شدیدترین تاثیرات را در دهه آینده دارد، رتبه‌بندی می‌کنند. تغییرات نامنظم اقلیمی که با مسیرهای متفاوت در سراسر جهان و در بخش‌ها مشخص می‌شود، کشورها را بیشتر از هم جدا کرده و مانعی بر سر همکاری‌های بین‌المللی ایجاد می‌کند.

- افزایش تهدیدات سایبری در اثر افزایش وابستگی دیجیتالی: وابستگی فزاینده به سیستم‌های دیجیتال که توسط کووید ۱۹ تشدید شده، جوامع را تغییر داده است. در ۱۸ ماه گذشته، صنایع دستخوش دیجیتالی شدن سریع شده‌اند، کارگران در صورت امکان به کار از راه دور روی آورده‌اند و پلتفرم‌ها و دستگاه‌هایی که این تغییر را تسهیل می‌کنند، افزایش یافته‌اند. در عین حال، تهدیدات امنیت سایبری نیز متناسب با این تغییرات در حال رشد هستند.

- تشدید ناامنی جهانی در اثر موانع وضع شده بر روی جا به جایی افراد بین مرزها: ناامنی فزاینده ناشی از مشکلات اقتصادی، تشدید تاثیرات تغییرات آب و هوایی و بی‌ثباتی سیاسی در حال حاضر میلیون‌ها نفر را مجبور به ترک خانه‌های خود در جستجوی آینده‌ای بهتر در خارج از کشور کرده است. در بسیاری از کشورها، اثرات ماندگار همه‌گیری کووید ۱۹ (افزایش حمایت‌گرایی اقتصادی و پویایی‌های جدید بازار کار) منجر به ایجاد موانع بیشتر برای ورود مهاجرانی می‌شود که ممکن است به دنبال فرصت یا پناهندگی باشند. موانع بیشتر مهاجرت خطری برای راه بالقوه احیای معیشت، حفظ ثبات سیاسی و کاهش شکاف‌های درآمد و نیروی کار در سطح جهانی هستند. زیرا گروه‌های آسیب‌پذیر چاره‌ای جز انجام سفرهای پرخطرتر ندارند. فشارهای مهاجرتی همچنین تنش‌های بین‌المللی را تشدید خواهد کرد.

- مشکلات در استفاده از فرصت‌های فضایی: با توجه به افزایش فرصت‌های موجود در فضا، اگر اکتشاف و بهره‌برداری از فضا به طور مسئولانه مدیریت نشود، تعداد و طیف بیشتری از بازیگران فعال در فضا می‌تواند اصطکاک‌هایی ایجاد کنند.

- تاثیرات همه‌گیری بر تاب‌آوری کشورها: در سال ۲۰۲۱، کشورها مکانیسم‌های جدیدی را با ویژگی‌های متغیر برای پاسخ به بحران بهداشت عمومی به کار گرفتند که منجر به موفقیت و شکست می‌شوند. دو عامل به هم پیوسته برای مدیریت مؤثر بیماری همه‌گیر، حیاتی بودند: نخست، آمادگی دولت‌ها برای تنظیم و اصلاح استراتژی‌های واکنش با توجه به شرایط متغیر و دوم، توانایی آن‌ها در حفظ اعتماد اجتماعی از طریق تصمیم‌گیری‌های اصولی و ارتباطات مؤثر. برای دولت‌ها، برقراری تعادل بین هزینه‌ها، اطمینان از مدیریت بحران دقیق‌تر برای ایجاد تعامل قوی‌تر بین بخش‌های دولتی و خصوصی کلیدی است.

۲-۳. ریسک‌های اصلی شناسایی شده برای اقتصاد ایران

بر اساس نتایج این گزارش، پنج ریسک اصلی شناسایی شده برای اقتصاد ایران عبارتند از: بحران اشتغال و معیشت؛ سرخوردگی گسترده جوانان؛ رکود اقتصادی طولانی‌مدت؛ بحران منابع طبیعی؛ از دست دادن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم.

۳. بررسی ریسک‌های شناسایی شده برای اقتصاد ایران

در این بخش به ترتیب ریسک‌های شناسایی شده برای اقتصاد ایران بر اساس گزارش مجمع جهانی اقتصاد ارائه می‌شود و شواهدی در زمینه آن‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۱. بحران اشتغال و معیشت

جدول (۱) فهرستی از شاخص‌های منتخب در این بخش را نشان داده و روند آن‌ها را بررسی و تحلیل می‌کند.

جدول (۱۱). متغیرهای مرتبط با اشتغال و معیشت و روند آن‌ها

سهم اشتغال غیر رسمی از شاغلان ۱۵ ساله و بیشتر و درصد	سهم اشتغال رسمی از شاغلان ۱۵ ساله و بیشتر درصد	نسبت هزینه خالص مسکن به کل هزینه‌های خانوار شهری درصد	متوسط درآمد خانوار شهری به متوسط قیمت یک متر مربع زیربنای مسکونی در نقاط شهری (درصد)	بیمه شدگان مشمول ۳٪ بیکاری نفر	مقرری بگبران بیمه بیکاری نفر	شاخص فلاکت	سهم جمعیت شاغل دارای ساعت کار ۴۹ ساعت و بیشتر (درصد)	نرخ بیکاری جمعیت ۱۵-۲۴ ساله درصد	نرخ بیکاری جمعیت ۱۸-۳۵ ساله درصد	نرخ بیکاری درصد	سال
			۱۶٫۸		۱۷۶۶۴۴		۳۹٫۹	۲۶٫۶		۱۲٫۳	۱۳۹۰
			۱۵٫۹	۷۶۳۳۷۵۱	۱۹۲۱۱۳	۴۱٫۶	۴۰٫۴	۲۶٫۸		۱۲٫۱	۱۳۹۱
			۱۵٫۵	۷۶۷۷۹۵۳	۱۷۵۰۴۵	۴۳٫۲	۴۰٫۱	۲۴٫۱		۱۰٫۴	۱۳۹۲
			۱۷	۷۸۸۵۱۶۶	۱۶۴۸۸۱	۲۵٫۲	۳۸٫۶	۲۵٫۲		۱۰٫۶	۱۳۹۳
			۱۹٫۴	۸۰۲۹۰۱۳	۱۹۱۶۳۰	۲۲٫۱	۳۷٫۹	۲۶٫۲		۱۱	۱۳۹۴
			۲۱٫۲	۷۹۱۹۲۸۲	۲۰۴۷۷۵	۱۹٫۳	۳۸٫۴	۲۹٫۱	۲۰٫۱	۱۲٫۴	۱۳۹۵
			۲۲٫۸	۶۱۸۰۰۶۰	۲۱۳۰۳۲	۲۰٫۳	۳۹٫۷	۲۸٫۴	۱۹٫۷	۱۲٫۱	۱۳۹۶
			۱۸٫۲	۶۳۴۶۲۱۱	۲۴۶۸۶۵	۲۸٫۹	۳۹٫۱	۲۷٫۷	۱۹٫۶	۱۲	۱۳۹۷
۵۹٫۲	۴۰٫۷	۳۹٫۸۲	۱۳٫۲	۶۶۷۹۲۶۸	۲۲۵۹۴۲	۴۵٫۴	۳۸٫۹	۲۶	۱۷٫۹	۱۰٫۶	۱۳۹۸
۵۸	۴۲	۴۲٫۸۱				۴۶	۳۵٫۵	۲۳٫۷	۱۶٫۷	۹٫۶	۱۳۹۹
						۵۱٫۸		۲۲٫۱	۱۵٫۶	۸٫۸	بهار ۱۴۰۰
						۵۵٫۴		۲۵٫۷	۱۷٫۶	۹٫۶	تابستان ۱۴۰۰
									۱۶٫۱	۸٫۹	پاییز ۱۴۰۰

منبع: مرکز آمار ایران

تفاوت‌های موجود در سال‌هایی که هر شاخص برای آن‌ها استخراج شده ناشی از متفاوت بودن گزارش‌هایی است که منبع کسب داده‌ها بوده‌اند.^۱

به منظور تحلیل وضعیت اشتغال، از متغیرهای نرخ بیکاری، نرخ بیکاری جمعیت ۱۵-۲۴ و ۱۸-۳۵ ساله استفاده شده است و نیز برای کامل شدن تحلیل، سهم جمعیت دارای ساعت کار ۴۹ ساعت و بیشتر، مقرری بگیران بیمه بیکاری، بیمه شدگان مشمول ۳٪ بیکاری، سهم اشتغال رسمی از شاغلان ۱۵ ساله و بیشتر و سهم اشتغال غیر رسمی از شاغلان ۱۵ ساله و بیشتر استفاده شده است. بر اساس این آمارها هر چند که نرخ بیکاری، از سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است، اما به نظر نمی‌رسد این کاهش از محل افزایش مشاغل تمام وقت نتیجه شده باشد. زیرا سهم شاغلان با ۴۹ ساعت کار در هفته به کمترین مقدار خود در دهه ۱۳۹۰ رسیده و روند آن از سال ۱۳۹۶ نیز کاهشی بوده است. در سال ۱۳۹۹ سهم اشتغال غیر رسمی از شاغلان ۱۵ ساله و بیشتر، ۵۸ درصد می‌باشد که رقم قابل توجهی است. آمارهای فوق نشان می‌دهد اتکای محض به متغیر نرخ بیکاری برای تحلیل وضعیت اشتغال کافی نمی‌باشد. بسیاری از مشاغل خصوصا در بخش خدماتی امنیت شغلی مناسبی ندارند و آسیب‌پذیری بالایی نسبت به بحران‌های بخشی و ملی از جمله پاندمی‌ها یا محدود شدن دسترسی به اینترنت دارند. تجربه ریزش مشاغل خصوصا در بخش خدمات بعد از همه‌گیری کووید ۱۹ از همین دست موارد می‌باشد.

در زمینه بررسی معیشت، بررسی شاخص فلاکت نشان می‌دهد از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ رقم این شاخص بیش از دو برابر شده است که با توجه به فرمول این شاخص به نوعی ناشی از رکود تورمی حاکم بوده است و ترکیب بیکاری و تورم بالا معیشت جامعه را با بحران جدی مواجه می‌کند. متوسط درآمد خانوار شهری به متوسط قیمت یک متر مربع زیربنای مسکونی در نقاط شهری نیز در سال ۱۳۹۸ کمترین رقم را در دهه ۱۳۹۰ داشته است و نسبت هزینه خالص مسکن به کل هزینه‌های خانوار شهری در فاصله ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۹، ۱٫۳ برابر شده است. افزایش هزینه‌های مسکن توانایی خانوارها را برای انجام سایر مخارج ضروری زندگی کاهش می‌دهد و تامین معیشت را دشوارتر می‌کند. شاخص دیگری که روند آن در تحلیل وضعیت معیشت مورد بررسی قرار می‌گیرد، مابه‌التفاوت متوسط درآمد و هزینه ماهانه خانوارهای کشور به تفکیک دهک‌های درآمدی است که در جدول (۲) آمده است.

۱. تعاریف موجود در گزارش در جدول پیوست (۱) ارائه شده است.

جدول (۲). مابه التفاوت متوسط درآمد و هزینه ماهانه خانوارهای کشور به تفکیک دهک‌های درآمدی ۱۳۹۷ (هزار ریال)

خانوار شهری	خانوار روستایی	شرح
۳۴۷۳	۱۵۵۴	کل خانوارها
-۲۴۹۱	-۲۱۲۳	دهک اول
-۱۳۷۱	-۲۲۷۰	دهک دوم
-۱۷۸	-۱۹۸۳	دهک سوم
۵۵۶	-۱۰۲۴	دهک چهارم
۱۷۱۹	-۱۳۶	دهک پنجم
۲۰۴۹	۳۹۳	دهک ششم
۳۲۰۳	۱۱۳۹	دهک هفتم
۳۸۹۷	۳۱۰۶	دهک هشتم
۸۰۶۷	۳۹۳۸	دهک نهم
۱۹۲۹۳	۱۴۵۰۵	دهک دهم

منبع: مرکز آمار ایران^۱

همانطور که جدول نشان می‌دهد در دهک‌های اول تا پنجم روستایی و اول تا سوم شهری متوسط درآمد خانوار از هزینه‌های آن کمتر است. این مساله ضمن آنکه نابرابری در توزیع درآمد را در سطح جامعه نشان می‌دهد، دشواری تامین معیشت و پرداخت هزینه‌ها را برای درصد قابل توجهی از جمعیت گوشزد می‌کند. از آنجا که اثرپذیری دهک‌های درآمدی از افزایش سطح عمومی قیمت‌ها و تورم یکسان نیست، بررسی ابعاد تورمزایی سیاست‌ها بسیار حائز اهمیت است. از جمله مواردی که باید مورد توجه ویژه قرار گیرد، هر گونه سیاست غلط و یا عدم مدیریت است که منجر به کاهش ارزش پول ملی می‌شود.

طبق مطالعه لوتادی و پسران (۲۰۲۱)، با توجه به وابستگی اقتصاد ایران به واردات و نقش دلار آمریکا به عنوان ذخیره ارزش و به عنوان حفاظی در برابر تورم برای بسیاری از ایرانیان، کاهش ارزش ریال به سرعت به قیمت‌های بالاتر برای مصرف کننده تبدیل می‌شود. بر طبق یافته‌های این پژوهش، برآوردها نشان می‌دهد کاهش ارزش ریال یک عامل مهم تعیین کننده تورم در ایران است. عاملی که از نظر آماری معنی‌دار و از نظر مقداری قابل توجه است. اثر فوری کاهش یک درصدی ارزش ریال در بازار آزاد، افزایش حدود ۰٫۱۵ تا ۰٫۱۶ درصدی قیمت‌ها است، زیرا قیمت بسیاری از کالاهای وارداتی با کاهش ارزش ریال رو به افزایش می‌گذارند.

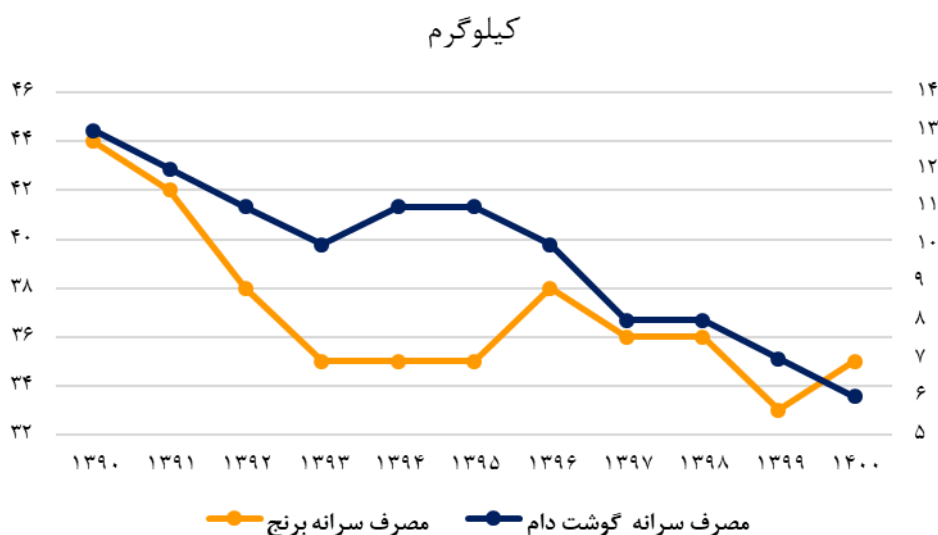
با این توضیحات انتظار می‌رود سیاست محدود شدن و حذف تخصیص ارز رسمی به واردات اقلام اساسی در قانون بودجه سال ۱۴۰۱، اثرات تورمی قابل توجهی بر اقتصاد کشور به جا بگذارد و بنابراین اتخاذ

۱. آمار به روزتری از این شاخص یافت نشده است.

سیاست‌های توزیعی صحیح به فوریت برای کاهش اثرات این اقدام بر وضعیت معیشتی دهک‌های پایین درآمدی ضروری است.

نمودار (۱) مصرف سرانه اقلام اساسی معیشتی را بر اساس اطلاعات مرکز آمار ایران در سال‌های دهه ۱۳۹۰ نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود، مصرف سرانه گوشت دام (محور سمت راست) از ۱۳ کیلوگرم در سال ۱۳۹۰ به حدود ۶ کیلوگرم در سال ۱۴۰۰ رسیده که یعنی در سال ۱۴۰۰ کمتر از نصف میزان سال ۱۳۹۰ شده است و مصرف سرانه برنج (محور سمت چپ) در همین بازه زمانی از ۴۴ کیلوگرم به ۳۵ کیلوگرم کاهش داشته است و به عبارت دیگر در سال ۱۴۰۰، مصرف سرانه برنج ۰٫۸ سال ۱۳۹۰ بوده است.

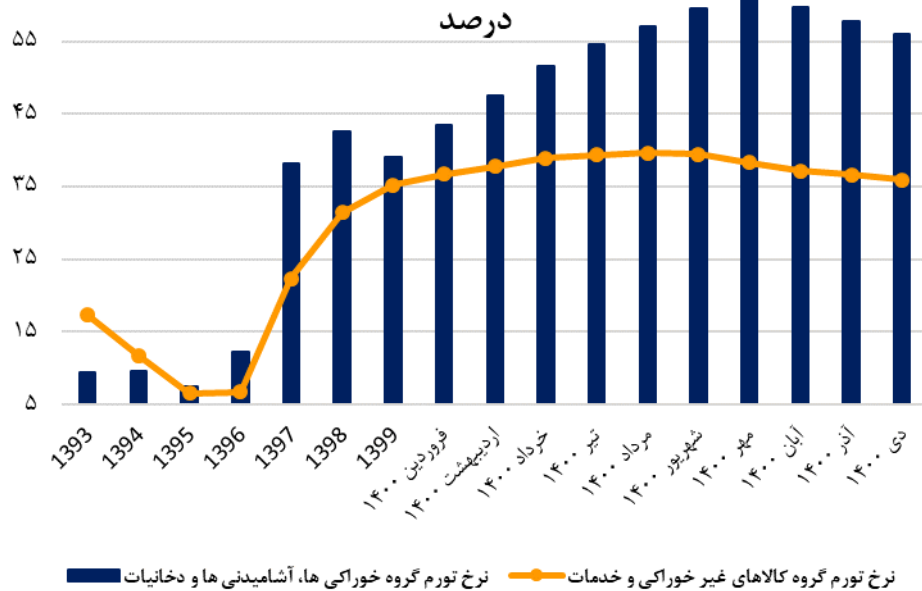
نمودار (۱). روند تغییرات مصرف سرانه کالاهای اساسی در دهه ۱۳۹۰

منبع: مرکز آمار ایران

همچنین نمودار (۲) درصد افزایش قیمت (نرخ تورم) کالاهای گروه خوراکی، آشامیدنی‌ها و دخانیات را با گروه کالاهای غیر خوراکی و خدمات مقایسه می‌کند. کالاهای خوراکی که ارتباط مستقیم با معیشت افراد دارند از افزایش قیمت بسیار شدیدتری برخوردار بوده‌اند.

نمودار (۲). مقایسه نرخ تورم در دو گروه کالایی بر اساس تغییرات شاخص قیمت کالاها و خدمات مصرفی (۱۳۹۵=۱۰۰)

منبع: مرکز آمار ایران

بنابراین بر اساس آمارهای استخراج شده ریسک اول مورد تایید قرار می‌گیرد. باید این ملاحظه را در نظر داشت که هدف‌گذاری کاهش نرخ بیکاری با اولویت مشاغل تمام وقت و باثبات صورت گیرد. در واقع آنچه حائز اهمیت است، استفاده از سیاست‌های تشویقی و اصلاح نظام توزیع درآمد و سهم‌بری جامعه، به نفع تولید مولد است زیرا به دنبال این نوع از تولید، اشتغال با ثبات ایجاد خواهد شد. تا زمانیکه میزان درآمدزایی در مشاغل دلالی و واسطه‌گری به جای بخش مولد اقتصاد، بیشتر است، انتظار نمی‌رود کاهش نرخ بیکاری الزاما منجر به شکل‌گیری مشاغل باثبات شود.

۲-۳. سرخوردگی گسترده جوانان

به منظور سنجش این مخاطره، متغیرهایی مورد استفاده قرار گرفته است که جنبه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی داشته و در جدول (۳) به آن‌ها پرداخته شده است.

جدول (۳). متغیرهای مرتبط با سرخوردگی گسترده جوانان و روند آن‌ها

سال	نرخ طلاق به ازدواج (درصد)	نسبت هزینه‌های فرهنگی به هزینه کل در سبد مصرفی خانوارهای شهری	نسبت هزینه‌های تفریح و سرگرمی به هزینه کل در سبد مصرفی خانوارهای شهری	ضریب جینی ^۱	نسبت هزینه ۲۰ ثروتمندترین به ۲۰ فقیرترین جمعیت	انواع مواد مخدر و روان گردان کشف شده کیلوگرم
۱۳۹۰	۱۶,۳	۴,۳	۰,۷۱	۰,۳۷	۶,۷۸	
۱۳۹۱	۱۸,۱	۴,۲	۰,۶۳	۰,۳۶۵۹	۶,۶۵	
۱۳۹۲	۲۰,۱	۴,۱	۰,۷۴	۰,۳۶۵۰	۶,۵۷	
۱۳۹۳	۲۲,۶	۳,۹	۰,۶۷	۰,۳۷۸۸	۷,۲۶	
۱۳۹۴	۲۳,۹	۳,۸	۰,۶۴	۰,۳۸۵۱	۷,۴۰	
۱۳۹۵	۲۵,۷	۳,۶	۰,۶۳	۰,۳۹۰۰	۷,۶۱	
۱۳۹۶	۲۹,۶	۳,۸	۰,۷۵	۰,۳۹۸۱	۸	۸۰۸۶۳۲
۱۳۹۷	۳۲,۲	۳,۶	۰,۷۵	۰,۴۰۹۳	۸,۳۶	۷۸۹۴۷۲
۱۳۹۸	۳۳,۳	۳	۰,۵۴	۰,۳۹۹۲	۷,۹۷	۹۵۰۷۵۰
۱۳۹۹	۳۳,۳			۰,۴۰۰۶	۸,۱۳	۱۱۷۷۸۰۶

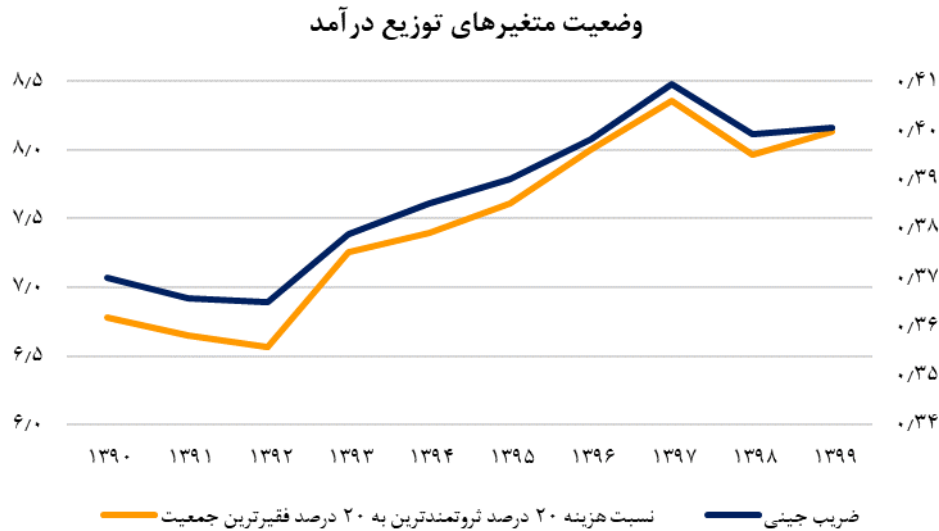
منبع: مرکز آمار ایران

نرخ طلاق به ازدواج در دهه ۱۳۹۰ بیش از دو برابر شده است و همواره روندی افزایشی طی کرده است. سهم هزینه‌های فرهنگی به هزینه کل در سبد مصرفی خانوارهای شهری در سال ۱۳۹۸ نسبت به ۱۳۹۰، ۰,۷ و سهم هزینه‌های تفریح و سرگرمی ۰,۷۶ شده است که هر دو کاهش نشان می‌دهد. در سال ۱۳۹۹ به نسبت سال نخست برنامه ششم توسعه مجموعاً ۳۶۹۱۷۴ کیلوگرم مواد مخدر و روان گردان بیشتر کشف شده است. مجموعه موارد فوق نا به سامان شدن متغیرهای مرتبط با سلامت روانی جامعه را نشان می‌دهد.

نمودار (۳) روند تغییرات ضریب جینی (محور راست) و نسبت هزینه ۲۰ درصد ثروتمندترین به ۲۰ درصد فقیرترین جمعیت (محور چپ) را در سال‌های دهه ۱۳۹۰ نشان می‌دهد.

۱ برای سنجش میزان نابرابری در توزیع درآمد یا ثروت در یک جامعه آماری استفاده می‌شود. این ضریب با نسبی تعریف می‌شود که ارزشی بین صفر و یک دارد. هر چقدر ضریب جینی نزدیک به عدد صفر باشد، برابری بیشتر در توزیع درآمد را نشان می‌دهد و بالعکس هر چقدر ضریب جینی نزدیک به عدد یک باشد، توزیع نابرابر درآمد را مشخص می‌کند.

نمودار (۳). روند متغیرهای توزیع درآمد در دهه ۱۳۹۰

منبع: مرکز آمار ایران

همانطور که مشاهده می‌شود روند متغیرهای مرتبط با توزیع درآمد، بهبود پایداری نشان نمی‌دهد و در مواردی که ضریب جینی کاهش یافته است تنها به یک یا نهایتاً دو سال محدود شده و بعد مجدداً افزایش می‌یابد. این مساله می‌تواند یکی از دلایل ایجاد سرخوردگی در قشر زیادی از جمعیت خصوصاً جوانان باشد. آمارهای فوق نگرانی دوم از گزارش مجمع جهانی اقتصاد را برای اقتصاد ایران تایید می‌کند.

۳-۳. رکود اقتصادی طولانی مدت

جدول (۴) روند تغییر متغیرهایی را نشان می‌دهد که مرتبط با وضعیت تولید ملی و فضای کسب و کار هستند.

جدول (۴). متغیرهای مرتبط با رکورد اقتصادی طولانی مدت

رشد اقتصادی بدون نفت (درصد)	به تفکیک نوع محیط						تولید ناخالص داخلی سرانه (میلیون ریال بر نفر)	نرخ رشد اقتصادی	سال
	شاخص محیط مالی	شاخص محیط قانون و حقوقی	شاخص محیط اقتصادی	شاخص محیط نهادی	شاخص محیط کل	شاخص محیط نهادی			
-۱,۹							۹۱,۴	۰,۵	۱۳۹۰
-۲,۳							۸۲,۵	-۸,۶	۱۳۹۱
۳,۸							۸۳,۵	۲,۵	۱۳۹۲
۲,۹							۸۴,۴	۲,۳	۱۳۹۳
۰							۸۳,۳	-۰,۱	۱۳۹۴
۹,۳							۹۳,۸	۱۳,۹	۱۳۹۵
۵,۹	۷,۹۶	۶,۰۶	۵,۸۶	۶	۵,۷۸	۹,۶	۹۶,۲	۴,۱	۱۳۹۶
-۲,۵	۸,۶۱	۶,۱۴	۶,۴۸	۶,۳۱	۶,۳۳	۹۱,۱	۹۱,۱	-۴,۹	۱۳۹۷
۰,۴	۸,۶۱	۵,۷۷	۶,۴۲	۶,۰۵	۶,۰۸	۸۳,۹	۸۳,۹	-۶,۳	۱۳۹۸
۰,۳	۸,۳۰	۵,۶۴	۶,۲۸	۵,۹۰	۵,۹۵			۱	۱۳۹۹
۴,۹	۸,۱۴	۵,۶۲	۶,۱۹	۵,۸۹	۵,۹۱			۷,۸	بهار ۱۴۰۰
۳,۳	۸,۱۵	۵,۵۶	۶,۳۳	۵,۸۳	۵,۹۳			۴,۲	تابستان ۱۴۰۰
					۵,۹۴				پاییز ۱۴۰۰

منبع: مرکز آمار ایران و گزارش طرح پیش محیط کسب و کار اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران

رشد اقتصادی (با و بدون نفت) در سال‌های دهه ۱۳۹۰ متأثر از وابستگی ساختار تولید اقتصاد ایران به ارز و نیز همه‌گیری کووید ۱۹ و تحریم تغییر کرده است. در فاصله سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ که ارزش پول ملی در اقتصاد ثبات نسبی داشته، بیماری کرونا آغاز نشده و کشور همچنان از تبعات ثبات ناشی از توافقات بین‌المللی بهره‌مند بوده است، رشد اقتصادی از وضعیت نامناسب ناشی از شوک ارزی سال‌های ابتدایی دهه ۱۳۹۰ خارج شده و مثبت می‌شود؛ به طوریکه رقم ۱۳٫۹ درصد را نیز در سال ۱۳۹۵ تجربه می‌کند (رشد اقتصادی بدون نفت تا ۹٫۳ درصد افزایش می‌یابد. پس از آن و همزمان با افزایش نزدیک به ۱۰ برابری نرخ ارز، خروج آمریکا از توافق‌نامه برجام و همه‌گیری کووید ۱۹ مجدداً تولید کاهش می‌یابد و پس از دو دوره نرخ رشد منفی، مجدداً مسیر بهبود از سال ۱۳۹۹ آغاز می‌شود. مجموعه این موارد آسیب‌پذیری ساختار تولید در اقتصاد ایران را به نسبت به ارزش پول و موقعیت بین‌المللی کشور نشان می‌دهد.

کاهش ارزش ریال خود می‌تواند ریشه در تداوم سطوح بالای تورم، همراه با کاهش درآمدهای نفتی و پیش‌بینی کاهش فعالیت بخش خصوصی داشته باشد. کاهش ارزش پول به نوبه خود منجر به افزایش قیمت واردات و کاهش رشد اقتصادی می‌شود (لوتادی و پسران، ۲۰۲۱).

همچنین در بخش شاخص محیط کسب و کار مرکز آمار، که نشان دهنده سهولت و مناسب بودن هر کشور برای انجام فعالیت‌های اقتصادی و تجاری است، وضعیت سال ۱۴۰۰ بدتر از سال ۱۳۹۶ بوده و در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸، حتی به بیش از رقم ۶ رسیده است. این شاخص بین یک تا ۱۰ ارزیابی می‌شود. مقدار ۱۰ نشان دهنده بدترین محیط کسب و کار می‌باشد و هر چه مقدار این شاخص کوچک‌تر باشد، نشان دهنده بهبود فضای کسب و کار است.

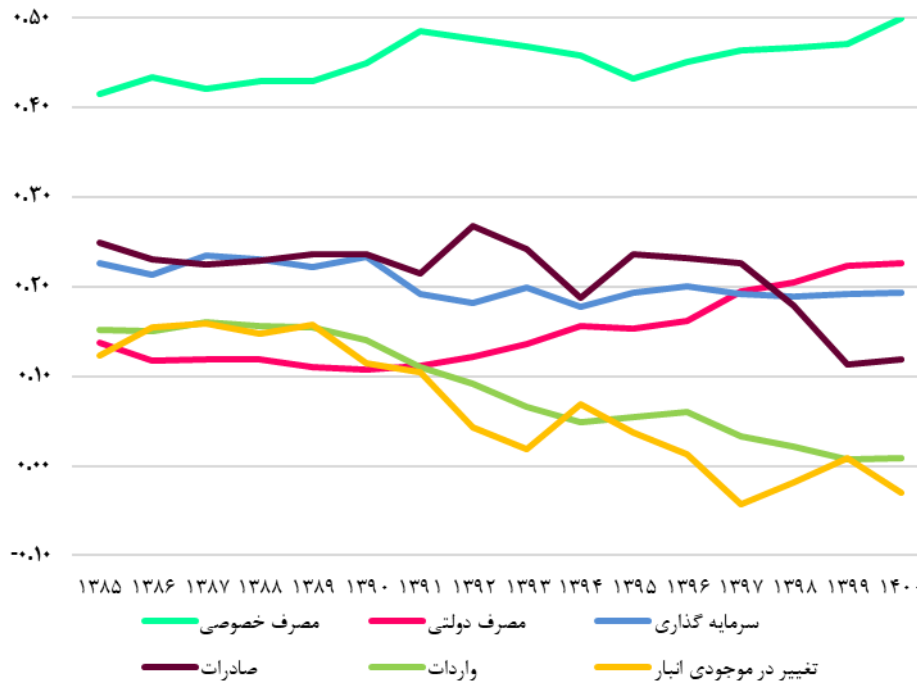
بنابراین آنچه که مشخص است تولید در اقتصاد ایران در اثر فرآیندهایی اتفاق می‌افتد که شکننده و آسیب‌پذیر می‌باشند و این مساله ظرفیت بالقوه دچار شدن به رکودهای طولانی‌مدت را به همراه دارد که در سالیان اخیر نیز شاهد آن بوده‌ایم. ضمن آنکه رشد اقتصادی ایران روندی نوسانی را نشان می‌دهد و وابستگی زیادی به درآمدهای نفتی دارد و در نتیجه هر گونه شوک وارده به میزان صادرات یا قیمت نفت صادراتی سریعاً به دیگر متغیرهای اقتصادی سرایت کرده و آثار آن در اقتصاد منتشر می‌شود. این گونه دوره‌های کوتاه‌مدت بهبود یا رونق منجر به توسعه پایدار نخواهد شد زیرا برخاسته از اصلاح تعیین‌کننده‌های^۱ اساسی اقتصاد نیست و از منبعی بیرونی تغذیه می‌شود.

در میان اجزای شاخص کسب و کار، شاخص‌های مالی و اقتصادی وضعیت بدتری دارند که نیاز به انجام اصلاحات ضروری در اقتصاد و اصلاح و توسعه الگوهای تامین مالی برای سرمایه‌گذاری‌ها را مطرح می‌کند.

در تحلیل بخش تولیدی اقتصاد توجه به ترکیب اجزای هزینه نهایی نیز می‌تواند دلالت‌های مهمی به

همراه داشته باشد. نمودار (۴) به این مساله پرداخته است.

نمودار (۴). سهم اجزای هزینه نهایی از محصول ناخالص داخلی به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰

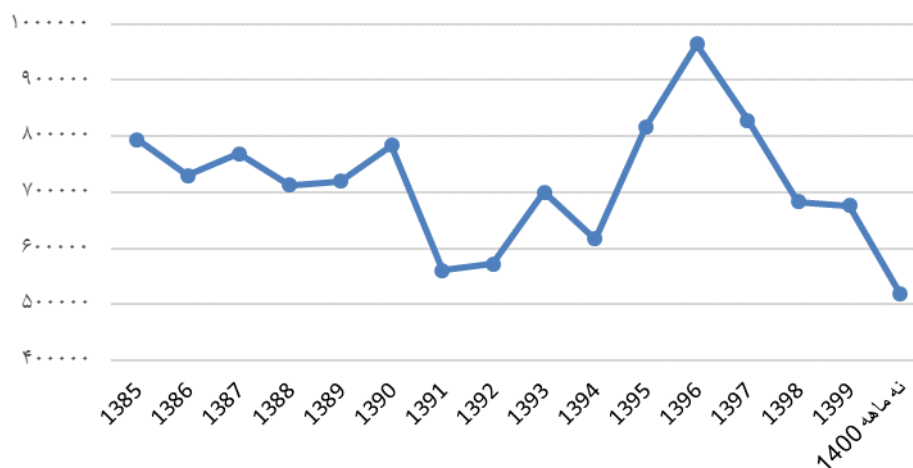
منبع: مرکز آمار ایران

در نمودار شماره (۴) مشاهده می‌شود که سهم سرمایه‌گذاری در هر بار شوک ارزی کاهش می‌یابد. سهم مخارج مصرفی دولتی با روند نسبتاً بدون نوسانی افزایش یافته است و شیب این افزایش در دهه ۱۳۹۰ شدت می‌گیرد که به معنای بزرگ شدن نقش دولت در اقتصاد است و از آن می‌توان جهت‌گیری سیاست‌های مالی را تحلیل کرد. سهم مصرف خصوصی در ابتدای دهه ۱۳۹۰ و با شوک ارزی این سال‌ها، برای چند سال متوالی کاهش می‌یابد و بعد مجدداً روند افزایشی می‌گیرد. سهم صادرات با روندی نوسانی به شدت کاهشی است که این کاهش خصوصاً در نیمه دوم دهه ۱۳۹۰ شدت می‌گیرد. سهم واردات نیز با روندی تقریباً بدون نوسان کاهش یافته است و در نهایت تغییرات موجودی انبار در سال‌های اخیر منفی شده است که آسیب‌پذیری تولید را افزایش می‌دهد.

نمودار (۵) روند تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در ماشین‌آلات را به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰ نشان می‌دهد که با وجود نوسانات موجود، به طور کلی از روندی نزولی برخوردار بوده است به طوری‌که در سال ۱۳۹۹ رقم این متغیر کلیدی کمتر از سال ۱۳۸۵ می‌باشد.

نمودار (۵). تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی در ماشین آلات به قیمت ثابت سال ۱۳۹۰

تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در ماشین آلات (میلیارد ریال)

منبع: مرکز آمار ایران

از مجموع موارد مطرح شده این گونه برداشت می‌شود که با وجود بهبود در رشد اقتصادی از سال ۱۳۹۹ اما همچنان ساختار تولید در ایران شکننده و آسیب‌پذیر است، تاب‌آوری اقتصاد در برابر بحران‌های بخشی، ملی و بین‌المللی پایین است و نیز بخش خصوصی با جایگاهی که در سیاست‌های اصل ۴۴ برای آن در نظر گرفته شده است، فاصله زیادی دارد.

۳-۴. بحران منابع طبیعی

بیش از ۹۰ درصد تولیدات گیاهی کشور وابسته به تامین آب و با انجام عملیات آبیاری تامین می‌گردد و در شرایط متعارف حداکثر ۱۰ درصد تولیدات از کشاورزی دیم حاصل می‌شود. این نسبت در جهان به ترتیب ۳۵ و ۶۵ درصد است. متوسط میزان بارندگی سالیانه جهان، آسیا و خاورمیانه به ترتیب ۸۱۴، ۸۲۸ و ۲۱۷ میلیمتر (فائو، ۲۰۱۶) و متوسط بارندگی سالانه کشورمان (۴۷ ساله منتهی به سال ۹۵-۹۴) ۲۴۲ میلیمتر و ۱۵ سال اخیر منتهی به ۹۴-۹۵ معادل ۲۲۵ میلیمتر (سازمان هواشناسی) بوده است. میزان منابع آب تجدید پذیر کشور در گذشته حدود ۱۳۰ میلیارد متر مکعب گزارش گردیده است، اما از اواسط دهه هفتاد به دلیل نادیده گرفتن شاخص اکولوژیکی و پایداری در برنامه‌های توسعه منابع آب و سیر تحولات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی توأم با بروز پدیده تغییر اقلیم و کاهش بارندگی و افزایش درجه حرارت، منابع آب کشور کاهش قابل ملاحظه‌ای یافته به نحوی که می‌توان اذعان نمود ظرفیت منابع آبی کشور در شرایط فعلی در حدود ۱۰۰ میلیارد متر مکعب بوده و با برداشت سالیانه حدود ۱۱ میلیارد متر مکعب بیشتر از میزان ظرفیت تجدیدپذیر آبخوان‌ها، بحران آب زیرزمینی نیز تشدید گردیده به نحوی که در شرایط فعلی بیشتر از ۳۵۵

دشت کشور را به ممنوعه و بحرانی تبدیل کرده است (چکیده گزارش امنیت غذایی، مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران).

متوسط بارندگی در قاره آسیا ۶۰۰ میلیمتر و در جهان ۸۰۰ میلیمتر است. در چند سال اخیر به دلیل تغییرات اقلیمی و خشکسالی در کشور، این میزان به حدود ۲۰۰ میلیمتر رسیده است. سرانه مصرف آب در ایران ۲۵۰ و در جهان ۱۵۰ لیتر نفر در روز می‌باشد. میانگین پتانسیل آبی کشور برای دوره ۵ ساله ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۲ حدود ۱۰۴ میلیارد متر مکعب بوده که بیانگر کاهش قابل توجه منابع آبی کشور است. ایران ۱٪ از جمعیت جهان را در خود جای داده است، اما تنها ۰/۳٪ از منابع آب تجدید پذیر را در اختیار دارد. از سال ۱۳۸۵ ایران وارد تنش آبی شده و پیش‌بینی می‌شود که در سال ۱۴۱۵ ایران به حد کم آبی (مواجهه با کمبود جدی آب) خواهد رسید (دومین گزارش ارزیابی راهبردی در راستای نظارت بر حسن اجرای سیاست کلی محیط زیست ایران، کمیته محیط زیست کمیسیون زیربنایی و تولیدی مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۹).

محققین و نهادهای مختلف بین‌المللی، شاخص‌های متفاوتی را برای سنجش وضعیت منابع آبی و ارزیابی کمی آسیب‌پذیری منابع آب در مناطق مختلف دنیا پیشنهاد نموده‌اند. شاخص فالکن مارک در سال ۱۹۸۹ میلادی توسط فالکن مارک^۱ معرفی گردید که بر اساس مقدار سرانه منابع آب تجدیدپذیر سالانه هر کشور تعریف شده است. این شاخص، کمبود آب را به صورت مقدار آب شیرین تجدیدپذیر که برای هر فرد در هر سال موجود است، اندازه گیری می‌کند.

روند تغییرات سرانه آب حاکی از کاهش سریع این شاخص در ایران می‌باشد که به دلیل افزایش سریع جمعیت و کاهش میزان منابع آب تجدید پذیر است. از اواخر دهه ۷۰، وضعیت ایران در سطح ملی بر اساس این شاخص در شرایط تنش آبی وارد شده است (کشاورز و همکاران، ۱۴۰۰).

بر اساس آمارهای فوق نگرانی منابع طبیعی در بخش آب تایید می‌شود. در بخش انتشار گازهای آلاینده و سایر مولفه‌های مرتبط با منابع طبیعی ابتدا به اظهارات رییس سازمان حفاظت محیط زیست مندرج در گزارش ارائه شده به مجلس شورای اسلامی در سال ۱۳۹۵ اشاره می‌شود. بر اساس این گزارش در ایران ۲۳ درصد تولید ناخالص داخلی به دلیل آلودگی در بخش بهداشت از بین می‌رود. ایران جزء ۱۰ کشور اول گازهای گلخانه‌ای است بدان معنا که هم از آثار تغییرات اقلیمی رنج می‌بریم هم جزء کشورهای تولید گازهای گلخانه‌ای هستیم.

همچنین به منظور تکمیل بحث از یافته‌های دومین گزارش ارزیابی راهبردی در راستای نظارت بر حسن

اجرای سیاست کلی محیط زیست ایران که توسط کمیته محیط زیست کمیسیون زیربنایی و تولیدی مجمع تشخیص مصلحت نظام منتشر شده است، استفاده می‌شود. بر اساس نتایج این گزارش:

- در حوزه تغییر اقلیم: سرانه مصرف نهایی انرژی در ایران از $7/3$ بشکه معادل نفت خام در سال 1370 به حدود $16/8$ بشکه معادل نفت خام در سال 1390 افزایش یافته است. بر اساس گزارش بانک جهانی مصرف گاز طبیعی در ایران تقریباً معادل مصرف کشور چین و سه برابر کشور هند است و پیش‌بینی می‌شود ادامه این روند منجر به واردات انرژی در آینده نزدیک می‌شود. میزان انتشار دی اکسید کربن در ایران در سال 2018 حدود 720 میلیون تن اعلام شده که این مقدار حدود 2% از کل انتشار جهان را شامل می‌شود. در این سال ایران در بین 20 کشور اول منتشر کننده گازهای گلخانه‌ای در رتبه هفتم پس از کشورهای ژاپن و آلمان قرار گرفته است.
- در حوزه هوا: در سال‌های اخیر، تمامی شاخص‌های آلاینده‌های آرائه شده روند نزولی داشته و شاخص ذرات علاوه بر اثرات مهم ناشی از بهبود کیفیت سوخت، از کاهش نسبی طوفان‌های گرد و غبار و افزایش بارندگی نیز تاثیر پذیرفته است. در سطح بین‌المللی، تهران در میان 21 کلان شهر آلوده (از منظر آلودگی هوا) در سال 2016 بر اساس شاخص PM_{10} ، در مقام 12 جای دارد. در سال‌های اخیر با تغییر و اعمال استانداردهای کیفیت سوخت و خودرو شاخص‌های کیفیت هوا در کلان شهرها به نحو ملموسی بهبود یافته است.
- در حوزه خاک: ایران دارای وسعتی حدود 165 میلیون هکتار است. از این مساحت حدود 89 میلیون هکتار فاقد خاک و 76 میلیون هکتار دارای خاک است. برای تشکیل هر سانتیمتر خاک در ایران 700 تا 1000 سال زمان نیاز است که دو برابر میانگین جهانی است. همچنین ایران کشوری است که از نظر اقلیمی بر روی کمربند خشک و نیمه خشک جهان قرار گرفته و بیش از 88% مساحت کشور در معرض پدیده بیابان‌زایی قرار دارد. حفظ خاک به دلیل امنیت غذایی، ذخیره بزرگ ژنتیکی و ارائه خدمات اکوسیستمی اهمیت دارد. میزان فرسایش خاک به طور متوسط، سالانه حدود $16/4$ تن در هکتار است که تقریباً 3 برابر میانگین جهانی است. بنا بر گزارشی، هزینه‌های اقتصادی فرسایش خاک در ایران از 56 تا 112 میلیارد دلار برآورد شده که هزینه بسیار بالایی است. بر اساس آمار و گزارش‌ها وضعیت ایران در حوزه فرسایش خاک با سرعت بسیار کمی رو به بهبود است ولی همچنان با آمار جهانی فاصله زیادی دارد. بر اساس گزارش سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری کشور در سال 1398 ، میزان متوسط سالانه رسوب برابر 6 تن در هکتار است. میزان رسوب حوزه‌های آبخیز سدهای موجود و در حال احداث معادل 236 میلیون متر مکعب در سال برآورد شده و به عبارت دیگر سالانه 5 سد با ذخیره 50 میلیون متر مکعب غیر

قابل استفاده می‌شود.

- در حوزه پسماند: سرانه تولید پسماند شهری ۰/۸ و روستایی ۰/۵ کیلوگرم در روز به ازای هر نفر است. با آنکه سرانه تولید پسماند در ایران نسبت به اکثر کشورهای منطقه کمتر است، اما از لحاظ مدیریت پسماند در وضعیت نامطلوبی قرار دارد. در ایران ۷۰٪ از پسماند تولیدی را پسماندهای آلی تشکیل می‌دهد که از میانگین جهانی و خاورمیانه بیشتر است و قابلیت تبدیل به انرژی (بیوگاز) و کمپوست را دارد. اما در ایران ۷۲٪ از پسماند تولیدی بدون پردازش تلبار و دفن غیر بهداشتی می‌شود. همچنین سالانه در ایران حدود ۱۷۰ میلیون تن پسماند کشاورزی تولید می‌شود که با توجه به پتانسیل زیاد آن جهت تبدیل به مواد با ارزش، درصد بالایی از آن بدون هیچ پردازشی، دفن و یا سوزانده می‌شود. باتوجه به آخرین گزارش عملکرد محیط زیستی (EPI)، کشور وضعیت مناسبی در مدیریت پسماند ندارد به نحوی که در رتبه ۹۷ (از ۱۸۰ کشور) جهان قرار گرفته است و نیز نسبت به کشورهای خاورمیانه امتیاز پایین‌تری در این حوزه کسب کرده است (دومین گزارش ارزیابی راهبردی در راستای نظارت بر حسن اجرای سیاست کلی محیط زیست ایران، کمیته محیط زیست کمیسیون زیربنایی و تولیدی مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۹).

هر چند که بحران‌های منابع طبیعی ابعاد گسترده‌تری نیز دارد اما با توجه به اینکه بررسی آن با جزئیات بیشتر در این گزارش نمی‌گنجد، در زمینه مولفه‌های کلیدی خصوصاً منابع آبی، این ریسک در ایران مطرح است و سال‌ها نیز توسط کارشناسان مورد تاکید قرار گرفته است.

۳-۵. از دست دادن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم

بر اساس اطلاعات گزارش کمیسیون زیربنایی و تولیدی مجمع تشخیص مصلحت نظام (کمیته محیط زیست، کارگروه تنوع زیستی) تنوع زیستی به معنای قابلیت تمایز بین ارگانیسم‌های زنده از هر منبع که شامل اکوسیستم‌های زمینی، دریایی و همچنین شامل ترکیبات اکولوژی که بخشی از اکوسیستم‌ها را تشکیل می‌دهند، می‌باشد. این مفهوم شامل تنوع در درون گونه‌ها، بین گونه‌ها و تنوع اکوسیستم‌ها می‌باشد. یعنی گوناگونی حیات بروی زمین، یعنی تمام جانداران، گونه‌ها، جمعیت‌ها، تفاوت‌های ژنی بین آن‌ها و زیست بوم‌ها و اجتماعات پیچیده آن‌ها.

چالش‌های تنوع زیستی در کشور را می‌توان موارد زیر بر شمرد:

- تخریب و جزیره‌ای شدن (تکه تکه شدگی) زیستگاه‌ها؛
- عدم رعایت حقایق تالاب‌ها و رودخانه‌ها؛

- ورود انواع آلودگی‌ها به اکوسیستم‌های آبی و خشکی کشور؛
- ورود غیر اصولی و مهار نشده گونه‌های غیر بومی (آفت‌ها) به کشور؛
- شکار و صید غیر قانونی و وجود سلاح‌های غیر مجاز؛
- عدم مدیریت یکپارچه تنوع زیستی؛
- کمبود آمار و اطلاعات در زمینه حیات وحش؛
- تجارت غیرقانونی گونه‌های جانوری به صورت زنده و یا اعضای آن‌ها؛
- بهره‌برداری بی‌رویه از منابع زیستی؛
- تغییرات اقلیم و خشکسالی‌های متوالی (گزارش کمیسیون زیربنایی و تولیدی مجمع تشخیص مصلحت نظام، کمیته محیط زیست، کارگروه تنوع زیستی).

جدول (۵) محورها، مولفه‌ها و شاخص‌های عملکرد محیط زیست در حوزه تنوع زیستی در سال ۲۰۱۸ و ۲۰۲۰ را برای ایران نشان می‌دهد.

جدول (۵). محورها، مولفه‌ها و شاخص‌های عملکرد محیط زیست در حوزه تنوع زیستی

وضعیت نسبت به سال ۲۰۱۸	تغییرات ده ساله	۲۰۲۰		۲۰۱۸		شاخص عملکرد
		رتبه	امتیاز	رتبه	امتیاز	
↑	۹,۱	۶۷	۴۸	۸۰	۵۸,۱۶	میانگین تمام شاخص‌ها
↑	۱۰,۹	۷۴	۴۷,۸	۱۱۹	۷۴,۵۹	توان زیستی اکوسیستم
↓	-	۱۳۷	۳۸,۴	۱۳۴	۵۱,۸۹	توان زیستی و زیستگاه‌ها
↓	-	۸۸	۱,۲	۷۲	۸۱,۹۵	مناطق حفاظت شده دریایی‌ها
↔	-	۱۴۱	۳۵,۲	۱۴۰	۳۶,۹۱	محافظت از زیست بوم (جهانی)
↔	-	۱۳۶	۴۰,۹	۱۳۷	۴۱,۰۵	محافظت از زیست بوم (ملی)
↔	۲,۷	۱۵۶	۸,۵	۱۵۵	۱۲,۱۵	شاخص نمایندگی مناطق حفاظت شده
↓	-۲,۶	۲۱	۹۵,۸	۲۴	۹۵,۷۶	شاخص زیستگاه گونه‌ها
↑	-	۱۱۴	۶۲,۶	۱۳۱	۴۵,۵۹	شاخص حفاظت از گونه‌ها
-	۰,۱	۵۰	۶۲,۸	-	-	شاخص زیستگاه تنوع زیستی
-	۱۶,۲	۱۸	۸۸,۸	-	-	خدمات اکو سیستم
↓	۱۷,۹	۱۴	۹۳,۲	۵	۹۱,۸	از دست دادن پوشش جنگلی (درختی)
-	۱۴,۴	۱۰۰	۵۲,۱	-	-	از دست دادن عفلزارها

↓	-۱۴,۱	۹۸	۴۵,۴	-	-	از دست دادن تالاب‌ها
↑	۲,۹	۵۹	۱۳,۸	۱۱۱	۴۵,۷۳	شیلات
↑	۵,۴	۵۳	۱۰,۳	۳۹	۷۷,۶۳	وضعیت صید
↑	-	۳۵	۲۰,۸	۱۲۸	۱۳,۸۲	شاخص مناطق حاره‌ای
-	۳,۲	۲۷	۹,۶	-	-	صید ترال

منبع: اطلاعات گزارش کمیسیون زیربنایی و تولیدی مجمع تشخیص مصلحت نظام (کمیته محیط زیست، کارگروه تنوع زیستی)

بر اساس اطلاعات فوق نگرانی از دست دادن تنوع زیستی نیز در سطح کشور مطرح است.

بنابراین در جمع‌بندی این بخش می‌توان صحت ریسک‌های شناسایی شده در گزارش مجمع جهانی اقتصاد را برای ایران تایید و لزوم اتخاذ سیاست‌ها و راهکارهایی به منظور کاهش احتمال وقوع ریسک‌ها و یا کاهش تبعات آن‌ها در صورت وقوع را ضروری دانست. با این وجود ملاحظات دیگری نیز وجود دارد که در گزارش ریسک‌های جهانی به آن‌ها پرداخته نشده است و در بخش بعدی ارائه می‌شوند.

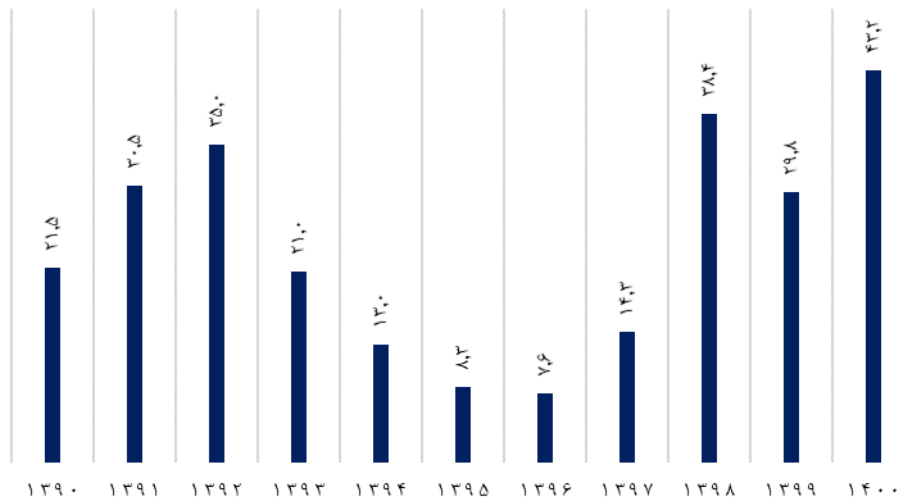
۴. سایر ملاحظات

۴-۱. تورم

نمودار (۶) تغییرات نرخ تورم مصرف کننده را در دهه ۱۳۹۰ نشان می‌دهد و نمودار (۷) شاخص قیمت تولیدکننده را در بخش‌های مختلف برای سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۹ به تصویر می‌کشد. شاخص قیمت تولیدکننده^۱ مبلغ دریافت شده توسط تولیدکننده از خریدار به ازای هر واحد از کالا یا خدمت تولید شده را نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود در سال‌های دهه ۱۳۹۰ به استثنای سالیانی که به دلیل ثبات شرایط داخلی و بین‌المللی تورم کنترل شده است، در باقی سال‌ها همواره شاهد ارقام بالا برای تورم مصرف کننده هستیم. همچنین شاخص قیمت تولیدکننده به عنوان متغیر پیش‌نگر، افزایش شدیدی را در پنج سال اخیر در تمامی بخش‌ها (به استثنای برق که مشمول قیمت‌گذاری دستوری است) نشان می‌دهد. بنابراین رشد شدید سطح عمومی قیمت‌ها نیز یکی دیگر از ریسک‌هایی است که رفاه اجتماعی و ساختار تولید ایران را تهدید می‌کند و نیز با توجه به سطح مخارج دولتی در اقتصاد ایران و از آنجا که دولت خود یک مصرف کننده بزرگ است، منجر به افزایش کسری بودجه دولت می‌شود. دلایل این مساله را می‌توان در عدم اتخاذ سیاست‌های پولی و ارزی درست، کاهش شدید ارزش پول ملی نبود نظارت دقیق بر عملکرد سیستم بانکی و ناتوانی در کنترل نقدینگی، بی‌انضباطی مالی دولت، رکود

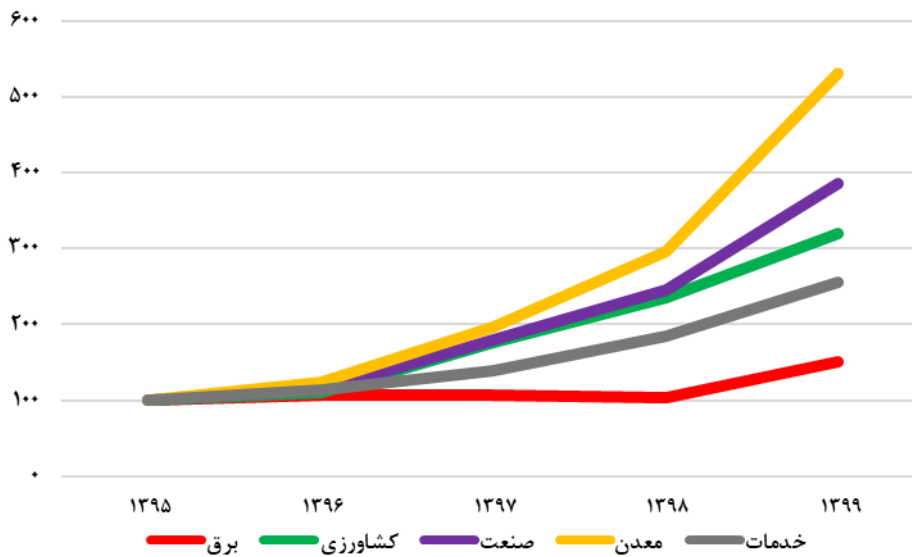
اقتصادی و وابستگی تولید کشور به واردات واسطه‌ای و سرمایه‌ای، ناتوانی در ارز آوری به دلیل عدم رونق صادرات غیر نفتی و شوک‌های قیمتی به قیمت کالاهای اساسی برشمرد.

نمودار (۶). نرخ تورم بر اساس شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی ۱۳۹۰-۱۴۰۰

منبع: مرکز آمار ایران

نمودار (۷). شاخص قیمت تولیدکننده ۱۳۹۵-۱۳۹۹

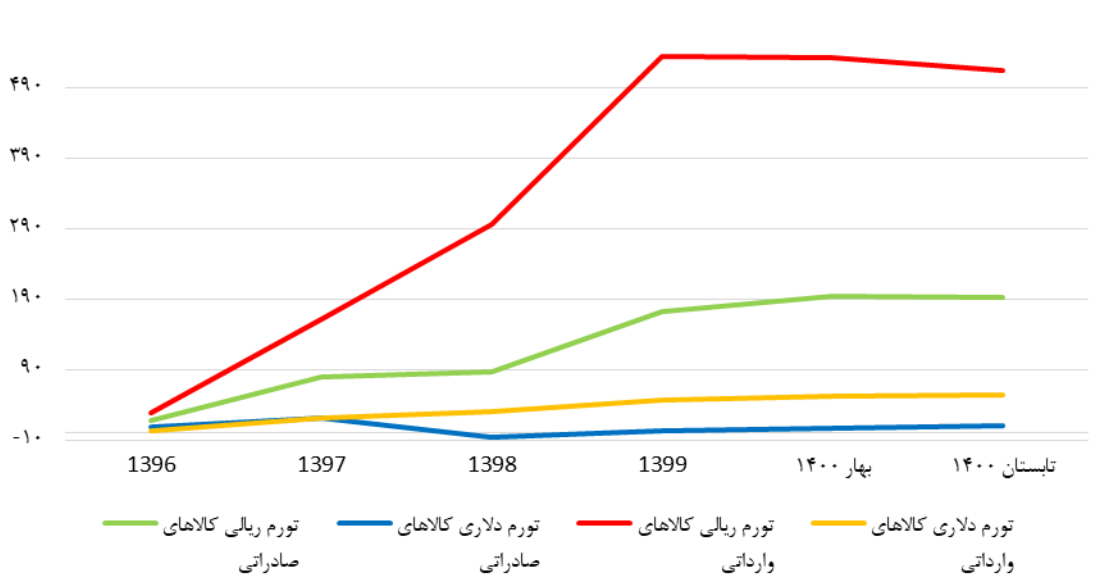

منبع: مرکز آمار ایران

۲-۴. ساختار تجارت خارجی و رابطه مبادله ۱

در این بخش دو مساله از هم تفکیک می‌گردد. نخست بحث حجم تجارت خارجی است و دیگری تغییرات قیمت کالاهای صادراتی و وارداتی. نمودار (۸) تورم ریالی و دلاری را برای کالاهای صادراتی و وارداتی در فاصله سال‌های ۱۳۹۶ تا تابستان ۱۴۰۰ نشان می‌دهد. همانطور که مشاهده می‌شود بیشترین افزایش و با فاصله زیاد مربوط به تورم ریالی کالاهای وارداتی است. این مساله برای تولیدکننده داخلی که وابستگی زیادی به واردات واسطه‌ای و سرمایه‌ای دارد، اثرات شدیدی به جا می‌گذارد و به خوبی نشان می‌دهد چگونه بعد از هر شوک ارزی، اقتصاد ایران وارد دوره رکود می‌شود.

نمودار (۸). مقایسه تورم ریالی و دلاری کالاهای صادراتی و وارداتی (درصد) ۱۳۹۶-۱۴۰۰

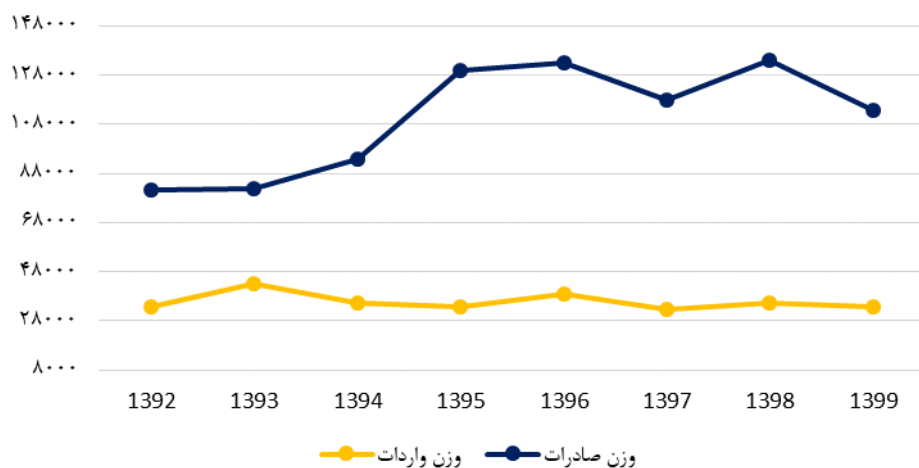
منبع: مرکز آمار ایران^۲

نمودار (۹) مقایسه وزن واردات و صادرات را در سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۹ نشان می‌دهد و نمودار (۱۰) در همین بازه زمانی روند ارزش دلاری واردات و صادرات را به تصویر می‌کشد.

۱. نسبت شاخص قیمت صادرات به شاخص قیمت واردات یک کشور
 ۲. سال پایه ۱۳۹۵ بوده است.

نمودار (۹). روند وزن واردات و صادرات (هزار تن) ۱۳۹۲-۱۳۹۹

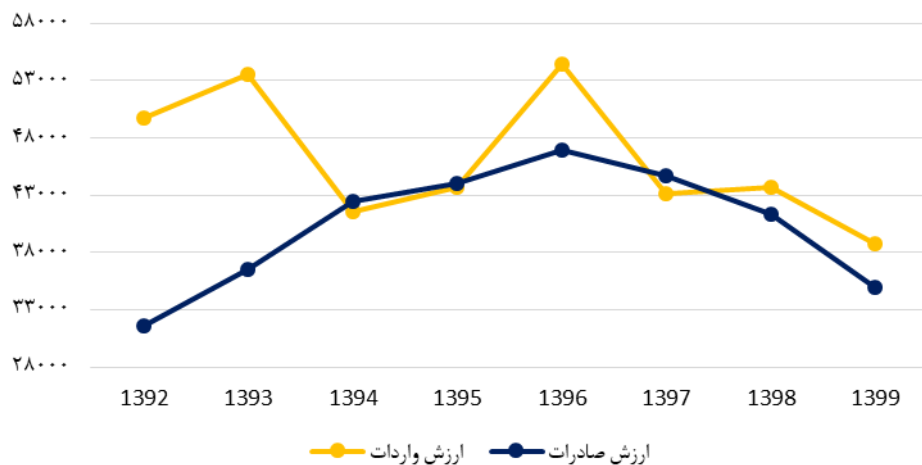
هزار تن

منبع: مرکز آمار ایران

نمودار (۱۰). روند ارزش واردات و صادرات (میلیون دلار) ۱۳۹۲-۱۳۹۹

میلیون دلار

منبع: مرکز آمار ایران

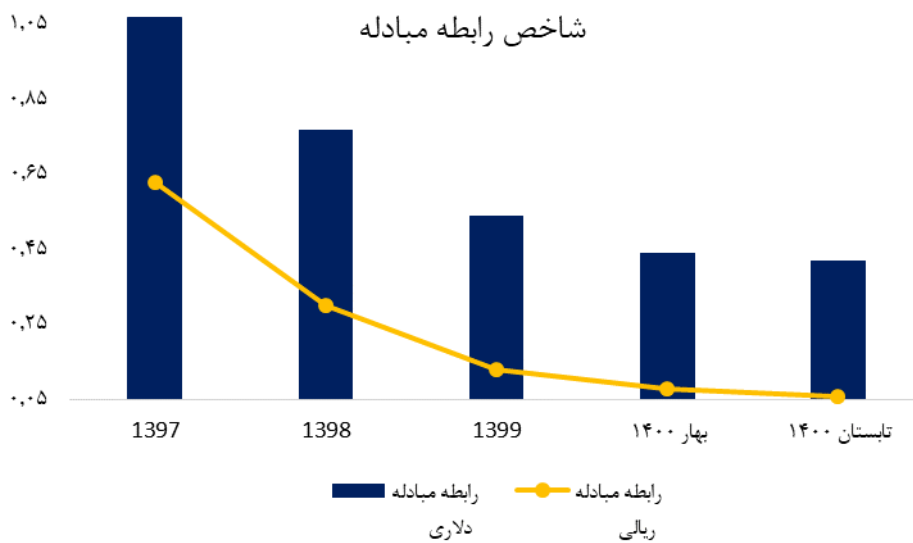
از سال ۱۳۹۶ و بعد از افزایش نرخ ارز و بعد از آن بازگشت تحریم‌ها، وزن واردات و صادرات هر دو با کاهش رو به رو می‌شود اما این کاهش در ارتباط با صادرات با شیب تندتری اتفاق می‌افتد. در سال‌های بعد و خصوصاً از زمستان ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ با توجه به همزمانی شیوع کووید ۱۹ و محدودیت‌های نقل و انتقالات بین‌المللی دلایل این کاهش می‌تواند به مجموعه‌ای از مسائل مرتبط باشد. این روند کاهشی در هر دو متغیر در نمودار (۱۰) نیز به شکل بهتری مشاهده می‌شود.

آخرین نمودار این بخش شاخص رابطه مبادله (ریالی و دلاری) را در سال‌های ۱۳۹۷ تا تابستان ۱۴۰۰ نشان

می‌دهد که وخامت وضعیت تجارت خارجی ایران را به تصویر می‌کشد. دلایلی که می‌تواند منجر به بروز این مساله شده باشد را می‌توان در موارد متعددی جستجو کرد از جمله: سهم بالای صادرات مواد اولیه و مبتنی بر مواد خام در سبد صادراتی و رقابتی بودن بازار عرضه این محصولات در جهان در مقایسه با محصولات صنعتی، ساختار انحصاری بازار در کشورهای صنعتی، نوسانات شدید در قیمت‌های جهانی کالاهای صادراتی، بالا بودن تقاضای کالاهای صنعتی وارداتی، کاهش شدید ارزش پول ملی و اثرات آن بر تولید و افزایش قیمت تمام شده محصولات در داخل.

بنابراین از مجموع این ملاحظات این گونه استنباط می‌شود که وضعیت تجارت خارجی ایران نیز شکننده و آسیب‌پذیر بوده و تاب‌آوری کمی در برابر رویدادهای بین‌المللی و سیاست‌های خارجی کشور دارد. این در حالی است که عرضه ارز در اقتصاد وابستگی مستقیم به صادرات و رونق تولید نیز وابستگی شدید به واردات واسطه‌ای و سرمایه‌ای دارد.

نمودار (۱۱). روند شاخص رابطه مبادله (ریالی و دلاری) ۱۳۹۷ - تابستان ۱۴۰۰

منبع: مرکز آمار ایران

۵. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این گزارش ابتدا خلاصه‌ای از گزارش ریسک‌های جهانی (۲۰۲۲) ارائه شد. بر مبنای نتایج این گزارش که بر اساس نظرات خبرگان در سطح جهانی گردآوری شده است، محور مهم‌ترین یافته‌ها عبارتند از: نگرانی‌های اجتماعی و محیطی، کاهش همکاری در حل چالش‌های جهانی ناشی از بهبود اقتصادی متفاوت، تشدید نابرابری‌ها در اثر تغییرات آب و هوایی بی‌نظم، افزایش تهدیدات سایبری در اثر افزایش وابستگی

دیجیتالی، تشدید نا امنی جهانی در اثر موانع بیشتر تحرک بین‌المللی، مشکلات در استفاده از فرصت‌های فضایی، تأثیرات همه‌گیری بر تاب‌آوری کشورها. همچنین پنج ریسک اصلی شناسایی شده برای اقتصاد ایران بحران‌های اشتغال و معیشت؛ سرخوردگی گسترده جوانان؛ رکود اقتصادی طولانی‌مدت؛ بحران‌های منابع طبیعی؛ از دست دادن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم شناسایی شدند.

در ادامه به منظور تحلیل ریسک‌های شناسایی شده ایران و با توجه به آنکه روش‌شناسی گزارش مجمع جهانی اقتصاد استفاده از پرسش‌نامه و نظر خبرگان بوده است، به منظور تعیین اعتبار نتایج به تحلیل آمارها و روندهای اقتصادی اقدام شد. به این منظور برای هر یک از پنج ریسک شناسایی شده متغیرهایی انتخاب و روند آن‌ها بررسی گردید. نتایج نشان می‌دهد:

- بحران اشتغال و معیشت: هر چند که نرخ بیکاری، از سال ۱۳۹۵ کاهش یافته است، اما به نظر نمی‌رسد این کاهش از محل افزایش مشاغل تمام وقت نتیجه شده باشد. زیرا سهم شاغلان با ۴۹ ساعت کار در هفته به کمترین مقدار خود در دهه ۱۳۹۰ رسیده و روند آن از سال ۱۳۹۶ نیز کاهشی بوده است. بسیاری از مشاغل خصوصا در بخش خدماتی امنیت شغلی مناسبی ندارند و آسیب‌پذیری بالایی نسبت به بحران‌های بخشی و ملی از جمله پاندمی‌ها یا محدود شدن دسترسی به اینترنت دارند. تجربه ریزش مشاغل خصوصا در بخش خدمات بعد از همه‌گیری کووید ۱۹ از همین دست موارد می‌باشد. در زمینه بررسی معیشت، بررسی شاخص فلاکت نشان می‌دهد از سال ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۰ رقم این شاخص بیش از دو برابر شده است که با توجه به فرمول این شاخص به نوعی ناشی از رکود تورمی حاکم بوده است و ترکیب بیکاری و تورم بالا معیشت جامعه را با بحران جدی مواجه می‌کند. مصرف سرانه اقلام اساسی معیشتی نشان می‌دهد مصرف سرانه گوشت دام و برنج کاهش قابل توجهی از سال ۱۳۹۰ به ۱۴۰۰ داشته است. بنابراین بر اساس آمارهای استخراج شده نگرانی‌های موجود در زمینه بحران اشتغال و معیشت مورد تایید است.

- سرخوردگی گسترده جوانان: نرخ طلاق به ازدواج در دهه ۱۳۹۰ بیش از دو برابر شده است و همواره روندی افزایشی طی کرده است. روند متغیرهای مرتبط با توزیع درآمد نیز بهبود پایداری نشان نمی‌دهد و در مواردی که ضریب جینی کاهش یافته است تنها به یک یا نهایتاً دو سال محدود شده و بعد مجدداً افزایش می‌یابد. این مساله می‌تواند یکی از دلایل ایجاد سرخوردگی در قشر زیادی از جمعیت خصوصا جوانان باشد. آمارهای فوق نگرانی دوم از گزارش مجمع جهانی اقتصاد را برای اقتصاد ایران تایید می‌کند.

رکود اقتصادی طولانی مدت: بررسی روند رشد اقتصادی (با و بدون نفت) نشان می‌دهد ساختار تولید اقتصاد ایران از تغییرات ارزش پول ملی و جایگاه بین‌المللی کشور بسیار اثر می‌پذیرد.

بر اساس شاخص محیط کسب و کار، وضعیت سال ۱۴۰۰ بدتر از سال ۱۳۹۶ بوده است. ساختار شکننده و آسیب پذیر تولید در اقتصاد ایران ظرفیت بالقوه دچار شدن به رکودهای طولانی مدت را به همراه دارد که در سالیان اخیر نیز شاهد آن بوده ایم. ضمن آنکه رشد اقتصادی ایران روندی نوسانی را نشان می‌دهد و وابستگی زیادی به درآمدهای نفتی دارد و در نتیجه هر گونه شوک وارده به میزان صادرات یا قیمت نفت صادراتی سریعاً به دیگر متغیرهای اقتصادی سرایت کرده و آثار آن در اقتصاد منتشر می‌شود. تاب‌آوری اقتصاد در برابر بحران‌های بخشی، ملی و بین‌المللی پایین است و نیز بخش خصوصی با جایگاهی که در سیاست‌های اصل ۴۴ برای آن در نظر گرفته شده است، فاصله زیادی دارد.

بحران منابع طبیعی: از اواسط دهه هفتاد به دلیل نادیده گرفتن شاخص اکولوژیکی و پایداری در برنامه‌های توسعه منابع آب و سیر تحولات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی توأم با بروز پدیده تغییر اقلیم و کاهش بارندگی و افزایش درجه حرارت، منابع آب کشور کاهش قابل ملاحظه‌ای یافته است. میانگین پتانسیل آبی کشور برای دوره ۵ ساله ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۲ حدود ۱۰۴ میلیارد متر مکعب بوده که بیانگر کاهش قابل توجه منابع آبی کشور است. پیش‌بینی می‌شود که در سال ۱۴۱۵ ایران به حد کم آبی (مواجهه با کمبود جدی آب) خواهد رسید. نتایج بررسی‌های گزارش، ریسک موجود را در حوزه تغییر اقلیم، هوا، خاک و پسماند نیز تایید می‌کند.

- از دست دادن تنوع زیستی و فروپاشی اکوسیستم: در این بخش به اجزای شاخص تنوع زیستی و جایگاه ایران در این شاخص در سال‌های ۲۰۱۸ و ۲۰۲۰ پرداخته شد. بر اساس اطلاعات این بخش، نگرانی از دست دادن تنوع زیستی نیز در سطح کشور مطرح است.

بنابراین نتایج بررسی‌های فوق اعتبار ریسک‌های شناسایی شده برای ایران را تایید می‌کند. همچنین دو ملاحظه که در گزارش ریسک‌های جهانی به آن پرداخته نشده اما مطابق نظر محققان در زمینه نگرانی‌های اصلی موجود کشور می‌باشند، شامل تورم بالا خصوصاً بعد از جهش‌های ارزی و نیز وضعیت نامناسب تجارت خارجی و افت ارزش وزنی و ریالی / دلاری صادرات و واردات و شاخص مبادله در سال‌های اخیر می‌باشند.

منابع

۱. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران، چکیده گزارش امنیت غذایی مرکز ملی مطالعات راهبردی کشاورزی و آب.
۲. اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران؛ اتاق تعاون ایران؛ اتاق اصناف ایران، پایش ملی محیط کسب و کار، تابستان ۱۴۰۰.
۳. ریاست جمهوری؛ سازمان برنامه و بودجه کشور؛ مرکز آمار ایران، شاخص‌های رصد جهش تولید، شماره ۵ و ۶، ۱۴۰۰.
۴. ریاست جمهوری؛ سازمان برنامه و بودجه کشور؛ مرکز آمار ایران، شاخص‌های کلان اقتصادی و اجتماعی کشور، بهمن ۱۴۰۰.
۵. ریاست جمهوری؛ سازمان برنامه و بودجه کشور؛ مرکز آمار ایران، گزارش وضعیت اجتماعی و فرهنگی ایران، تابستان ۱۴۰۰.
۶. ریاست جمهوری؛ سازمان برنامه و بودجه کشور؛ مرکز آمار ایران، نتایج تفصیلی اشتغال و بخش رسمی و غیر رسمی ۱۳۹۸-۱۳۹۹.
۷. ریاست جمهوری؛ سازمان برنامه و بودجه کشور؛ مرکز آمار ایران؛ شاخص‌های عدالت اجتماعی، ۱۴۰۰.
۸. کشاورز، عباس؛ ملکیان، راحله؛ نژند علی، عاطفه و بیگی، اعظم (وزارت جهاد کشاورزی؛ شورای عالی انقلاب فرهنگی)، مجموعه اسناد مرتبط با سند ملی و راهبردی تحول امنیت غذایی، تبیین وضعیت آب کشور، شماره ۸، ۱۴۰۰.
۹. کمیته محیط زیست کمیسیون زیر بنایی و تولیدی مجمع تشخیص مصلحت نظام. ۱۳۹۹، دومین گزارش ارزیابی راهبردی در راستای نظارت بر حسن اجرای سیاست‌های کلی محیط زیست ایران.
۱۰. کمیسیون زیربنایی و تولیدی مجمع تشخیص مصلحت نظام؛ کمیته محیط زیست؛ کارگروه تنوع زیستی، گزارشی از وضعیت تنوع زیستی ایران.
۱۱. مرکز آمار ایران، برآورد مقدار مصرف کالاهای اساسی در کشور ۱۳۹۰-۱۴۰۰.
۱۲. مرکز آمار ایران، گزارش فصلی اقتصاد ایران تابستان ۱۴۰۰.
۱۳. مرکز آمار ایران، گزارش مقدماتی شاخص قیمت کالاهای صادراتی فصل تابستان ۱۴۰۰.
۱۴. مرکز آمار ایران، گزارش مقدماتی شاخص قیمت کالاهای وارداتی فصل تابستان ۱۴۰۰.
۱۵. مرکز آمار ایران، مابه التفاوت درآمد و هزینه خانوارهای شهری و روستایی کشور در سال ۱۳۹۷ به تفکیک دهک‌های درآمدی و مقایسه روند آن با سال‌های گذشته.
16. World Economic Forum, 2022, The Global Risks Report .
17. Bonatti G., Ciacci A., Ivaldi E. 2021. Different Measures of Country Risk: An Applica-

tion to European Countries, *Journal of Risk and Financial Management* 14: 19. <https://doi.org/10.3390/jrfm14010019>.

18. Laudati D., Hashem Pesaran M. 2021. Identifying the Effects of Sanctions on the Iranian Economy Using Newspaper Coverage, CESifo Working Paper No. 9217.

پیوست ۱

ردیف	شاخص	تعریف
۱	نرخ بیکاری	عبارت است از نسبت جمعیت بیکار به جمعیت فعال (شاغل و بیکار) ضرب در ۱۰۰.
۲	شاخص فلاکت	حاصل جمع نرخ بیکاری و نرخ تورم.
۳	مقرری بگير بیمه بیکاری	متقاضی بیمه بیکاری است که از طریق اداره تعاون، کار و رفاه اجتماعی به شعبه تأمین اجتماعی به منظور دریافت مقرری بیمه بیکاری معرفی شده و برای وی مقرری بیمه بیکاری برقرار می‌شود.
۴	اشتغال رسمی	اشتغال در بخش رسمی شامل موارد زیر است: ۱. افرادی که در دولت یا نهادهای حاکمیتی یا بخش عمومی یا تعاونی، سازمان‌های بین‌المللی یا مردم نهاد کار می‌کنند. ۲. افرادی که در سازمان، بنگاه یا شرکت‌ها و موسسات خصوصی کار می‌کنند یا مالکیت محل کارشان، فرد یا خانوار باشد به شرط آنکه بنگاه ثبت حقوقی شده باشد یا بنگاه حسابداری داشته باشد (حساب و کتاب بنگاه ثبت شود). ۳. افراد مزد و حقوق بگیر که در سازمان، بنگاه یا شرکت‌ها و موسسات خصوصی کار می‌کنند یا مالکیت محل کارشان فرد یا خانوار باشد، در صورتی که حق بیمه بازنشستگی ایشان توسط کارفرما پرداخت شود یا در صورتی که محل کار ثابت باشد و کارکنان بنگاه ۱۳ نفر و بیشتر باشند. ۴. افرادی که در سازمان، بنگاه یا شرکت‌ها و موسسات خصوصی کار می‌کنند یا مالکیت محل کارشان فرد یا خانوار باشد در صورتی که پاسخ پرسش ثبت فعالیت محل کارشان مشخص نباشد و بنگاه حسابداری نداشته باشد (حساب و کتاب نیز نگهداری نشود)، اگر افراد مزد و حقوق بگیر نباشند، در صورتی که محل کار ثابت باشد و کارکنان بنگاه ۱۳ نفر و بیشتر باشند.
۵	اشتغال در بخش غیررسمی	اشتغال در بخش غیر رسمی شامل موارد زیر است: ۱. در صورتی که فرد در سازمان، بنگاه یا شرکت‌ها و موسسات خصوصی کار می‌کند یا مالکیت محل کار، فرد یا خانوار باشد، اگر فعالیت بنگاه ثبت نشده باشد. ۲. در صورتی که فرد در سازمان، بنگاه یا شرکت‌ها و موسسات خصوصی کار می‌کند یا مالکیت محل کار، فرد یا خانوار باشد، اگر بنگاه حسابداری نداشته باشد (حساب و کتاب بنگاه نگهداری نشود) و در مورد ثبت فعالیت بنگاه نیز اطلاعی نداشته باشد، اگر فرد مزد و حقوق بگیر باشد ولی برای وی از طرف کارفرما حق بیمه‌ی بازنشستگی پرداخت نشود در صورتی که محل کار ثابت باشد و تعداد کارکنان بنگاه کمتر از ۱۳ نفر یا اظهار نشده باشد. ۳. در صورتی که فرد در سازمان، بنگاه یا شرکت‌ها و موسسات خصوصی کار می‌کند یا مالکیت محل کار فرد یا خانوار باشد، اگر بنگاه حسابداری نداشته باشد (حساب و کتاب بنگاه نگهداری نشود) و در مورد ثبت فعالیت بنگاه نیز اطلاعی نداشته یا اظهار نشده باشد، اگر فرد مزد و حقوق بگیر نباشد. کارفرما، کارکن مستقل یا کارکن فامیلی بدون مزد، در صورتی که محل کار ثابت باشد و تعداد کارکنان بنگاه کمتر از ۱۳ نفر یا اظهار نشده باشد.

تعریف	شاخص	ردیف
<p>۴. در صورتی که فرد در سازمان، بنگاه یا شرکت‌ها و موسسات خصوصی کار می‌کند یا مالکیت محل کار، فرد یا خانوار باشد، اگر بنگاه حسابداری نداشته باشد (حساب و کتاب بنگاه نگهداری نشود) و در مورد ثبت فعالیت بنگاه نیز اطلاعی نداشته باشد، اگر فرد مزد و حقوق‌بگیر باشد ولی برای وی از طرف کارفرما حق بیمه‌ی بازنشستگی پرداخت نشود، در صورتی که محل کار ثابت نباشد.</p>	اشتغال در بخش غیررسمی	۵
<p>۵. در صورتی که فرد در سازمان، بنگاه یا شرکت‌ها و موسسات خصوصی کار می‌کند یا مالکیت محل کار فرد یا خانوار باشد، اگر بنگاه حسابداری نداشته باشد (حساب و کتاب بنگاه نگهداری نشود) و در مورد ثبت فعالیت بنگاه نیز اطلاعی نداشته یا اظهار نشده باشد، اگر فرد مزد و حقوق‌بگیر نباشد کارفرما، کارکن مستقل یا کارکن فامیلی بدون مزد در صورتی که محل کار ثابت نباشد.</p>		